

Subkultura zakładów karnych

Niniejsza praca poświęcona jest charakterystyce zjawiska subkultury więziennej na przykładzie polskich oraz rosyjskich zakładów karnych. Obszernej analizie zostaje poddany każdy aspekt i przejaw tej szczególnej subkultury z uwzględnieniem jej genezy, rozwoju oraz okresu rozkwitu.

W zakładach penitencjarnych życie całej społeczności osób pozbawionych wolności oparte jest na przepisach Kodeksu karnego wykonawczego czy też założeniach wynikających z porządku wewnętrznego każdej takiej jednostki, które w sposób wnikliwy i drobiazgowy reglamentują całokształt zachowań osób osadzonych poprzez zawarty w nich system nakazów i zakazów. Rzeczywistość pokazuje jednak, że te formalne unormowania uwikłane są w gęstą sieć norm nieformalnych, stanowiących fundament i podstawę funkcjonowania subkultury więziennej. Ogólnie rzecz ujmując, subkulturą więzienną nazwać można ogół zachowań i reguł przestrzeganych przez określoną grupę skazanych, sprzecznych z przyjętymi formalnie przepisami obowiązującymi w zakładzie karnym.

Artykuł poświęcony jest precyzyjnej analizie klasyfikacji skazanych, funkcjonującej w obrębie subkultury więziennej, opartej na pełnionej roli oraz miejscu danego osadzonego w tej nieformalnej więziennej hierarchii.

W ujęciu ekspertów badających zjawisko subkultury więziennej w poczet grup nieformalnych istniejących w warunkach izolacji penitencjarnej wchodzi następujące społeczności skazanych: grypsujący, niegrypsujący (zwani frajerami), feści, cwele oraz cwaniaki.

Grupą, która rządzi i ma najistotniejsze znaczenie z punktu widzenia nieformalnego więziennego życia jest organizacja grypsujących. Środowisko grypsujących bezsprzecznie uważa się za uprzywilejowane, elitarne oraz kształtujące nieformalne życie osób osadzonych.

Nazwa „grypserzy” wywodzi się z warszawskiego środowiska więziennego, a dokładniej z więzienia zwanego „Gęsiówką”. Jej rozpowszechnienie po całym kraju nastąpiło dość szybko przy czym największe znaczenie zdobyła w swej kolebce, Warszawie oraz Łodzi i Wrocławiu.

Układ hierarchii w grupie grypsujących przypomina kształtem piramidę.

Na samym szczycie hierarchii wśród grypsujących stoją przywódcy, zwani „mąciicielami”. Nominowanie na to stanowisko ma charakter trwały, przydzielane jest ono na okres odbywanej kary, a więc na co najmniej kilka lat. Przywódcy noszą często trwały znak – tatuaż w formie małego serduszka pod lewym okiem, który informuje wtajemniczonych, że mają do czynienia z jednym z przedstawicieli liderów tej grupy. Innym znakiem charakterystycznym dla grypsujących jest tatuaż przedstawiający tzw. cynkówkę, czyli małą kropkę umieszczoną nieco poniżej zewnętrznej kącika lewego oka.

Ścisłe wymogi kwalifikujące do spełnienia funkcji przywódcy zostały określone w zasadach grypserskich i należą do nich: długi staż więzienny, sława przestępcza, siła i sprawność fizyczna oraz przywódcze cechy osobowości.

Wokół mącieli obraca się zwykle grupka skazanych zwanych „satelitami” lub „łapiduchami”. Stanowią oni swego rodzaju przyboczną przywódców. Cechują się oni bezwzględnym oddaniem liderom subkultury oraz gotowością na wykonanie każdego ich polecenia. Ważną rolę pełnią także rozkminający, indywidualni wysłannicy przywódcy, kierowani do zbadania oraz rozsządzania szczególnie skomplikowanych problemów wewnątrz grupy.

Poza nimi wśród grypsujących można wyodrębnić specjalistów od różnych aspektów charakteryzujących subkulturę takich jak: tatuażysty, specjaliści w zakresie samoagresji, rysownicy, fajansiarze (wykonawcy różnych ozdobnych oraz użytkowych przedmiotów), kopytkarze (przeważnie najmłodszy w grupie słynący z wybryków), fermenciarze (najbardziej agresywni członkowie grupy) czy też fansiarze (specjaliści w organizowaniu przemytu).

Grypsujący w swoim postępowaniu kierują się niepisany kodeksem, obejmującym normy i sposoby zachowania. Posługują się oni szeregiem wartości, w ramach których wyróżnić można wartości nadrzędne, do których należą: walka z prawem i stojącymi na jego straży instytucjami w ramach zasady „potępienie potępiających”, solidarność grupowa oraz godność osobista i grypserski honor.

Najwyższą karą za popełnienie czynu niezgodnego z normami jest „przecwelenie” (degradacja w więziennej hierarchii) oraz związane z tym wydalenie ze społeczności grypsujących.

Kolejną nieformalną grupą występującą za murami polskich zakładów karnych są frajerzy czyli skazani niegrypsując, którzy odeszli z własnej woli od grypsujących, festów lub nie chcieli do żadnej z tych grup przynależać. Nie mają oni wspólnych celów poza odbyciem kary w pokojowej atmosferze. Frajerzy są uznawani przez grypsujących za osoby bez zdania, honoru, zdolne do donoszenia na pozostałych.

Grupę konkurencyjną dla grypsujących stanowią fest ludzie. Są to skazani współpracujący z więzienną administracją, przez to znienawidzeni przez grypsersę. Feści za swoje nadrzędne reguły uważają możliwość pracy na rzecz zakładu karnego, w którym przebywają

Najniżej zaś w nieformalnej więziennej hierarchii, stanowiąc tak zwany parias, znajdują się cwele. Stanowią oni inny rodzaj grupy niż pozostali skazani. Są raczej zbiorowiskiem osób poszkodowanych niż faktyczną grupą. Są uznani za wrogów i podstawowym obowiązkiem członków grupy festów lub grypsujących jest dręczenie ich, znęcanie się nad nimi, bicie, poniżanie, niedo-

puszczenie do posiadania jakichś przywilejów, zmuszanie ich do usługiwania, nakładanie na nich rutynowych, poniżających obowiązków (np. lizanie butów i podłogi), czy wymuszanie na nich świadczenia usług seksualnych. Przede wszystkim należą do nich skazani:

- skazani sprawni fizycznie, lecz posiadający szczególnie nasilone defekty psychiczne;
- słabi fizycznie, bez defektów psychicznych, zgwałceni w przeszłości przez członków grupy.

Poza wyżej wymienionymi nieformalnymi grupami wchodzących w skład hierarchii podkultury więziennej, na osobną uwagę zasługuje nowa formacja, na temat której nie ma aktualnie zbyt wiele informacji. Chodzi mianowicie o grupę, której członkowie nazywają siebie „cwaniakami”. Pojawiła się ona na terenie północnej Polski w okręgu koszalińskim. Należą do nich przede wszystkim skazani młodociani, którzy stoją w opozycji do grypsujących, ponieważ zostali wykluczeni z ich struktur i przez to od tego momentu zupełnie się od nich separują. Stosunek cwaniaków do grypsujących można określić jako wrogi, dający się unaocznic przez prowokowanie awantur oraz bójek pomiędzy nimi.

Kolejny rozdział pracy obejmuje charakterystykę trzech niezwykle istotnych elementów z punktu widzenia funkcjonowania subkultury więziennej a mianowicie grypsu, tatuażu oraz samogresji.

Gryps, czyli gwara więzienna służy skazanym do tajnego porozumiewania się. W tym rozdziale pracy znajduje się m.in. słownik najbardziej popularnych zwrotów wykorzystywanych przez grypsujących w codziennych rozmowach.

Gwara więzienna spełnia trzy podstawowe funkcje: szkoleniową, różnicująco-integracyjną oraz konspiracyjną.

Funkcja szkoleniowa gwary więziennej dotyczy przede wszystkim więźniów młodych lub nowych w zakładzie karnym, nazywanych przez członków podkultury amerykanami lub noworodkami. Funkcja ta wiąże się z procesem swoistej edukacji jaką przechodzi nowy skazany pod opieką starszych i bardziej do-

świadczonych grypsujących. Podczas tej nauki nabywa on wiedzy na temat ogólnego funkcjonowania podkultury więziennej, podstawowych zasad, zgodnie z którymi należy postępować a także zwrotów stanowiących podstawę gwary przestępczej.

Kolejną funkcją gwary więziennej jest jej rola w kontekście różnicująco-integracyjnym. Wiąże się ona z przekonaniem członków podkultury o swojej wyższości nad pozostałymi skazanymi, którą to wyższość w sposób ewidentny podkreśla ich zdaniem posługiwanie się grypsem.

Ostatnią funkcją grypsu jest jego konspiracyjny charakter. Gwara więzienna powstała bowiem z myślą, aby stosujący ją członkowie podkultury przestępczej nie byli rozumiani przez osoby nie powołane, nie wzbudzające zaufania a jednocześnie by ułatwić wzajemną komunikację

Rozpatrując w dalszej części gwarę więzienną zwracam uwagę na tak zwane bluzgi, które wśród uczestników podkultury przestępczej uważane są za zwroty zabronione, dozwolone jedynie w ściśle określonych sytuacjach. Faktem jest, iż gryps sam w sobie ma charakter wulgarny, składa się na niego wiele słów uznawanych ogólnie rzecz biorąc za nieprzyzwoite czy obraźliwe. Bluzga może narazić na podważenie honoru wypowiadającego je, a także ośmieszyć go w oczach grypsujących.

Do typowych bluzgów należą przede wszystkim sformułowania związane ze sferą seksualną. Takie zwroty jak: „posuń się”, „dawać”, „ciągnąć”, „ładny”, „kochany”.

Kolejnym przejawem uczestnictwa w podkulturze więziennej jest tatuaż. W kontekście subkultury głównym motywem tatuowania swojego ciała przez skazanych jest chęć zaznaczenia swojej pozycji w hierarchii a także fakt utraty władzy bądź degradację w tejże hierarchii. Faktem jest, iż żaden nawet najmniejszy znak, nie jest wykonany na ciele przypadkowo. Każdy z najprostszych na pierwszy rzut oka symboli, ma swoje ukryte znaczenie, znane przede wszystkim wtajemniczonym członkom subkultury więziennej.

Wyróżnić można 3 kategorie więziennego tatuażu.

Pierwszą kategorię stanowią tatuaże przestępcze, za pomocą których skazany przedstawia swą kryminalną specjalność. Np. serce przebite strzałą, wytatuowane na dłoni – to znak kieszonkowca, księżyc z gwiazdkami to znak złodzieja nocnego zaś kotwica symbolizuje specjalistę w wyrywaniu kobiecych torebek.

Drugą kategorią są tatuaże środowiskowe, przedstawiające stany emocjonalne skazanego, wyznawane przez niego ideały czy wartości, którymi się kieruje w życiu. Np. wąż to oznaka zemsty, wąż w koronie oznacza zemstę dokonaną, zaś kat z mieczem i uciętą głową w rękach to symbol zemsty na wymiarze sprawiedliwości.

Ostatnią kategorię stanowią tatuaże grypserskie ściśle związane z subkulturą grypsujących, do których należą przede wszystkim cynkówka, toczka, serduszko czy mgiełki, symbolizujące przynależność do tej grupy.

Innym także istotnym elementem związanym z subkulturą więzienną jest zjawisko samoagresji wśród skazanych. Samoagresja stanowi dla osadzonych niezmiernie atrakcyjne oraz skuteczne narzędzie w kontekście wymuszania na więziennej administracji korzystnych dla siebie decyzji i postanowień, takich jak na przykład przerwa w odbywaniu kary, przewiezienie do szpitala czy odroczenie terminu rozprawy sądowej. Autoagresja wykorzystywana jest przez przedstawicieli subkultury więziennej w sposób instrumentalny jako swego rodzaju forma manipulacji względem władz.

W oczach współwięźniów, a zwłaszcza reprezentantów subkultury dokonanie aktu samoagresji spotyka się z aprobatą i szacunkiem, budzącym uznanie jako zjawisko stanowiące odzwierciedlenie odwagi i osiągnięć w walce z więzienną administracją.

Do najczęściej spotykanych form zjawisk samoagresywnych stosowanych przez skazanych należą: pocięcia skóry, połyki, wbitki czyli wprowadzenie obcego ciała pod skórę lub wprowadzenie go do narządów wewnętrznych, zasyпки, czyli wprowadzenie pod powiekę np. sproszkowanego szkła, co powoduje natychmiastowy stan zapalny oka i konieczność przeprowadzenia jak

najszybszego zabiegu okulistycznego a także samozatrucia czy upusty krwi.

Za interesującą uznać należy konfrontację wcześniej opisanej subkultury więziennej, występującej w polskich zakładach penitencjarnych, ze zjawiskiem tym w rosyjskich więzieniach, zwłaszcza z perspektywy drugiej połowy XX w., kiedy to nastąpił największy rozkwit subkultury jeszcze na terenie byłego Związku Radzieckiego.

Analiza struktury hierarchii oraz rodzajów grup zwanych kastami, wchodzących w skład subkultury przestępczej wskazuje, iż na szczycie znajduje się grupa blatnoy wraz ze stojącymi na jej czele vorami w zakonie. Blatnoy to organizacja skupiająca elitę przestępczego rosyjskiego półświatka.

Wstąpienie w jej szeregi obłożone zostało wieloma restrykcyjnymi kryteriami, do których należały: zakaz współpracy z władzami, zakaz pracy w jakiegokolwiek instytucji publicznej gdyż wor mógł utrzymywać się tylko z dochodów ze swej kryminalnej działalności, zakaz angażowania się w życie polityczne oraz zakaz służenia w armii. Co ciekawe worów w zakonie obowiązywał także zakaz zawierania małżeństwa.

W kontekście grupy blatnoy istotne jest także zjawisko tatuażu, który w realiach radzieckich zakładów karnych posiadał fundamentalną rolę, stanowiąc swego rodzaju paszport, dowód osobisty, z którego można było dowiedzieć się wszystkiego o skazanym bez zadawania zbędnych pytań. Do najważniejszych tatuży zaliczano: kopuły cerkwi, których ilość oznaczała ilość lat wyroku pozbawienia wolności oraz wizerunek Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego, symbolizującego wora w zakonie.

Niżej w hierarchii znajduje się obóz kozłów, nazywanych czerwonymi lub aktywistami, zniechęconymi przez blatnoy przez szeroką ich współpracę z więzienną administracją oraz donoszenie na pozostałych skazanych.

Najniżej w hierarchii subkultury więziennej ulokowana jest grupa petukh, odpowiedników polskich cweli. Do kasty tej automatycznie przyłączani zostawali więźniowie, którzy popełnili

przestępstwa uznane za kodeks zasad za hańbiące, a więc za wykorzystanie seksualne dziecka czy też za przestępstwo zgwałcenia. Grupa ta ma również swoją wewnętrzną hierarchię. Można tu wyróżnić swego rodzaju liderów, których nazywano kurkami, mamuškami lub tatuškami oraz zwykłych członków. Były blatnoy, który został zdegradowany do petukh, zwykle od razu stawał się liderem kasty.

Zwrócić należy uwagę, iż istotną rolę w przeciwdziałaniu ekspansji oraz osłabieniu roli zjawiska subkultury więziennej w polskich więzieniach pełni personel więzienny, w tym szczególnie wychowawcy, których podstawowe zadania zostały przedstawione w zarządzeniu nr 2/04 dyrektora generalnego SW z 2004 r. oraz rozporządzeniu ministra sprawiedliwości z 2003 r. w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Prawnym czynnikiem wspomagający resocjalizację, a tym samym osłabiającym znaczenie subkultury jest sprecyzowana w kodeksie karnym wykonawczym możliwość odbycia przez skazanego kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania. Określa on bowiem takie aspekty życia skazanego jak zatrudnienie w przywieziennych przedsiębiorstwach, naukę, kontakt z rodziną oraz sposoby spędzania wolnego czasu.

Podsumowując, stwierdzić należy, iż subkultura więzienna jest zjawiskiem stanowiącym nieodłączny element izolacji penitencjarnej. Z perspektywy jednak ostatnich kilkunastu lat można zaobserwować symptomy swoistego rozluźnienia w obszarze przestrzegania zasad i norm subkulturowych. Obecnie w środowisku więziennym istotne znaczenie odgrywa fakt ilości posiadanych środków finansowych. Sytuacja taka powoduje, iż znaczącą rolę w strukturach nieformalnych odgrywają osadzeni dobrze sytuowani materialnie. Niemniej trzeba zaznaczyć, że czynnikiem świadczącym o zajmowanej pozycji w subkulturze jest nie tylko zasobność materialna lecz także powiązania ze środowiskiem przestępczym na wolności, a zwłaszcza fakt przynależności do grup przestępczych i pełniona w nich rola przed aresztowaniem. Dlatego coraz

bardziej wzrasta prestiż przedstawicieli, a zwłaszcza przywódców przestępczości zorganizowanej, którzy nie muszą zdobywać sobie pozycji w subkulturze poprzez rygorystyczne respektowanie zasad grypsery, czy też agresywne zachowanie wobec osób słabszych oraz funkcjonariuszy Służby Więziennej i na ogół w warunkach izolacji penitencjarnej funkcjonują poprawnie.